

Turizm Endüstrisinde Kriz Olgusu ve Yakın Tarihte Meydana Gelen Salgın Hastalıklar ve Etkileri*

The Phenomenon of Crises in the Tourism Industry and Epidemic Diseases and Their Consequences in Recent History

Mahir SAVUNCU¹, Kadir ÇAKAR²

Öz: Krizler özü itibariyle insan ve doğa kaynaklı olmak üzere iki önemli başlık altında değerlendirilmektedir. Salgın hastalıklar ise ilgili alan yazında daha çok insan kaynaklı meydana gelen kriz türü olarak kabul görmektedir. Krizlere karşı kırılgan bir yapıya sahip olan turizm sektörü geniş ölçüde salgın hastalıklardan etkilenmekle birlikte birtakım olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bu çalışma turizm endüstrisinde kriz olgusu ve salgından kaynaklı krizlerin turizm endüstrisi üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yakın tarihte yaşanan salgınların turizm endüstrisi üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, kriz ve doğal felaketlerin karakteristik özelliklerini sentezleyen bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kriz, doğal afetler, turizm endüstrisi, salgın hastalıklar, Covid-19

Abstract: Crises are fundamentally categorized under two significant subtitles, namely human-induced and nature-induced. Epidemic diseases, on the other hand, are predominantly acknowledged in the relevant academic literature as a crisis type primarily stemming from human factors. Consequently, the tourism sector, possessing a vulnerability to crises, is significantly impacted by epidemic diseases and faces adverse outcomes. This study aims to discuss on the phenomenon of crises in the tourism industry and the effects of crises arising from epidemics on the tourism sector. Furthermore, it provides a comparative perspective on the effects of recent epidemics on the tourism industry. Besides, it offers an approach that synthesizes the characteristic features of crises and natural disasters.

Keywords: Crisis, natural disasters, tourism industry, epidemic diseases, Covid-19

¹İlgili yazar/Corresponding author: Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, MSc, savuncu@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-2996-5052

²Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, kadircakar@artuklu.edu.tr & Visiting Scholar, University of Greenwich School of Management & Marketing, Old Royal Naval College, London, UK; e-mail: K.Cakar@greenwich.ac.uk, ORCID No: 0000-0002-9114-0476

Geliş Tarihi/Received Date: 11.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.09.2023

Yayımlanma Tarihi / Published Date: 08.12.2023

* Bu makale, “Covid-19 Pandemisinin Turist Rehberleri Üzerinde Sektörde Kalma ve Ayrılma Niyeti Yönündeki Etkileri” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Atıf/Citation: Savuncu, M., Çakar, K. (2023). Turizm endüstrisinde kriz olgusu ve yakın tarihte meydana gelen salgın hastalıklar ve etkileri, *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 49-64.

1. Giriş

Doğası gereği turizm ve ağırlama endüstrisi birtakım içsel ve dışsal kriz ve zorluklara karşı oldukça hassas bir yapıya sahiptir (Racherla ve Hu, 2009; Ritchie vd., 2014; Santana, 2004; Wut vd., 2021). Bu bağlamda ilgili alan yazında gerçekleştirilmiş araştırmalar turistler açısından krizlerin güvenlik ve emniyetlerinin dikkate alınması gereken bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır (AlBattat ve Mat Som, 2013). Bilinen belli başlı krizler terör saldırıları, doğal afetler, siyasi istikrarsızlık, savaş, ekonomik durağanlık, biyogüvenlik ve hastalık tehditlerine ilave olarak diğer olumsuz olaylar olarak sıralanabilir (Cró ve Martins, 2017; Ritchie, 2004).

Krizler insan ve doğa kaynaklı olmak üzere iki temelde ele alınır (Mair vd., 2016; Ritchie ve Jiang, 2019; Scott ve Laws, 2006). Krizlerin en belirgin özelliği bir dereceye kadar kontrol edilebilir ve yöneticilerin etkileri altında olabilmesi iken doğal felaketler ise dışsal kaynaklı faktörlerden oluşup öngörülemez veya tahmin edilemez nitelik taşırlar (Faulkner, 2001). Doğal afetler, yalnızca olaydan sonra, halihazırda yürürlükte olan acil durum planlarının uygulanması veya reaktif olarak müdahale edilebilen ve öngörülemeyen felaket niteliğindeki değişim olarak nitelendirilebilir (Prideaux vd., 2007). Kriz olayları ise ortaya çıkma sebebi ile daha çok birtakım içsel sorunlar yoluyla bir dereceye kadar tahmin edilebilen ve kendiliğinden meydana gelen bir durumu tanımlamaktadır (Ritchie, 2008).

Ayrıca, dış kaynaklı oluşabilecek afetler, turizm endüstrisini birincil ve/veya ikincil aşamada etkileyen deprem, tsunami vb. olaylardır. Dış kaynaklı krizler ise diğer sektörleri ve dolaylı olarak turizm sektörünü de etkileyen krizlerdir (Aliperti vd., 2019). Krizler ve doğal afetler her ne kadar küçük bir bölgede meydana geliyor olsalar da sebep olacakları olumsuz etkileri bakımından küresel ölçekte olumsuz sonuç doğurma potansiyeli taşımaktadırlar. Söz konusu kriz türlerinden salgın hastalıklar bu kategori altında değerlendirilebilir (Madinatos ve Vassiliadis, 2008).

Mevcut literatürde insan ve doğa kaynaklı krizlerin terminolojik anlamda tam olarak sınırlarının belirlenememesi birtakım anlam karmaşasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, insan ve doğa kaynaklı oluşabilecek kriz ve doğal afetlerin belirgin niteliklerine atıfta bulunan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada ilgili literatürde var olan söz konusu boşlukların giderilmesi amacıyla turizm endüstrisinde krizlerin taşıdığı özellikler, türleri ve turizm endüstrisi üzerindeki etkilerinin tartışılması amaçlanmıştır. Ayrıca, yakın tarihte yaşanmış salgınların turizm endüstrisi üzerindeki etkilerini sentezleyerek karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, bu çalışma turizm endüstrisinde kriz olgusu ve salgın kaynaklı krizlerin belirgin farklılıklarına vurguda bulunarak turizm endüstrisi üzerindeki etkilerini de tartışmayı amaçlamaktadır.

2. Literatür Taraması

2.1. Kriz Kavramı

Filolojik açıdan farklılaşma veya karar alma anlamlarını içeren Yunanca “krisis” kelimesine dayanan “Kriz” kavramı (Glaesser, 2004) Çin alfabesinde fırsat ve tehlike olarak ifade edilirken, Türkçe’ye ise İngilizce “crisis” kelimesinden yerleşmiştir (Filiz, 2007). Türk Dil Kurumuna göre kriz kavramı “Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Sosyal bilimler alanında ise kriz, daha çok ‘aniden meydana gelen olumsuz etki yaratacak gelişme’, ‘yarattığı etki itibarıyla büyük problem’, ‘buhran’ gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2001).

Kriz kavramını kapsamlı bir şekilde açıklamak gerekirse bir ülke veya organizasyonun bütün amaç ve çıkarlarına ters düşen, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yaşamını olumsuz etkileyen, umulmadık bir anda ortaya çıkan ve karar vericileri olabildiğince kısa süre içerisinde karar almaya iten, ciddi anlamda baskısını hissettiren bir süreç olarak ifade edilebilir. Bunun yanı sıra kriz, kısmen de olsa gelişiminin engellenebilmesi için çeşitli tedbirlerin alınabildiği, ancak tamamıyla engellenmenin güç olduğu, etkin ve verimli yönetildiğinde ise mevcut durumu düzeltmeye olanak sağlayan çeşitli problemler ve zorlukları barındıran bir durumdur (Filiz, 2007). Bir durumun kriz olarak tanımlanabilmesi için genel anlamda birtakım temel unsurları ya da bazı

özellikleri içermesi gerekir. Aktan ve Şen (2001:2)'e göre bu özellikler aşağıda ifade edildiği şekilde sıralanmaktadır:

- 1- Kriz, önceden fark edilmeyen veya olası görülmeyen bazı olayların makro ölçüde devlet, mikro ölçüde ise organizasyonları ciddi bir şekilde etkileyecek sonuçlar meydana getirmektedir. Aniden ve umulmadık bir anda meydana gelen olumsuz olaylar kriz olarak da tanımlanabileceğinden belli bir sürecin sonunda meydana gelen her olumsuz olayı kriz olarak tanımlamak çelişki oluşturur. Bu çerçevede Kriz, umulmadık bir anda meydana gelen büyük bir sorun olarak düşünülmelidir.
- 2- Krizin en belirgin ve önemli özelliği, önceden öngörülemeyen ve tahmin edilemeyen bir zamanda meydana gelmesidir.
- 3- Krizin başka bir özelliği de kişi ve organizasyonlar için olumsuz, negatif etkiler oluşturması, bunun yanında yeni fırsatlar sunmasıdır. Bu açıdan bakıldığında kriz, genel kanı itibarıyla tamamen olumsuz özellikte bir anlam içermemektedir.
- 4- Krizler, kısa ya da uzun bir zaman diliminde etkili olabilir. Bu etkinin ne kadar süreceği krize karşı koymak için etkili tedbirlerin alınmasına ve doğru zamanda uygulanmasına bağlıdır.
- 5- Krizlerin diğer bir özelliği de domino etkisi yaratmasıdır. Herhangi bir yerde, organizasyonda veya sektörde meydana gelen kriz diğer alanları da etkileyebilmektedir.

Bir başka görüşe göre ise krizin meydana gelmesi için problemin umulmadık bir anda ortaya çıkması, problemin örgüt ve organizasyonlar için ciddi bir tehdit unsuru oluşturması, problemin en kısa süre içerisinde çözüme kavuşturulması gerektiğinden zaman baskısı oluşturması şeklinde bu üç şartın oluşması gerektiğidir (Kalpaklıoğlu, 2010: 140).

Krizlerden edinilen tecrübelerden iyi sonuçlar da çıkarılabilir. Bu konuda edinilen bilgi, ortaya çıkacak yeni fırsatları görebilme ve onları değerlendirebilme konusunda rehberlik oluşturup, başarının kapılarını açar (Güneş ve Beyazıt, 2010). Krizlerin hepsi olmasa da büyük bir çoğunluğu meydana gelmeden önce bazı sinyaller verir. Söz konusu bu sinyallerin önemsenmemesi ya da bu sinyallerin krizin habercisi olduğunun bilinmemesi neticesinde kriz meydana gelir (Tağraf ve Arslan, 2003).

Krizler çeşitli türlere ayrılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kriz Yönetim Enstitüsü (ICM) krizleri dört farklı kategori halinde sınıflandırmıştır. Bunlar (Kadıbeşgil, 2002: 38):

- 1- Doğal felaketler neticesinde oluşan krizler,
- 2- Mekanik sorunların oluşturduğu krizler,
- 3- İnsan kaynaklı krizler,
- 4- Yönetimsel karar ve kararsızlıkların neden olduğu krizlerdir.

Başka bir sınıflandırma şekline göre ise kriz türlerinin, genel anlamda (dış kaynaklı sorunlar ve/veya organizasyon kaynaklı sorunlar) ve uyarı zamanlarına göre (ani krizler ve/veya içten içe yayılan krizler) olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebileceğidir (Tüz, 2014: 8). Bununla birlikte diğer bir sınıflandırma şekline göre ise meydana gelmeleri bakımından krizler risk grubuna göre ifade edilmiştir (Ulutaş, 2010: 16):

- Kontrol edilebilen ve öngörülebilir riskler (ekonomik, siyasal vb.),
- Kontrol edilemeyen ve öngörülemez riskler (doğal afetler),
- Tahmin edilemeyen ve öngörülemez riskler (şarbon, terör saldırıları vb.) olarak sınıflandırılabilir (Bozgeyik, 2008: 50).

Krizlerin oluşum sürecinde kasıt durumuna göre yapılan sınıflandırmada ise krizler kasıtlı olan ve kasıtlı olmayan krizler olarak ele alınmış, örgütü zarara uğratmak için yapılmış bilinçli eylemler olarak tanımlanan kasıtlı krizlere, terörizm, sabotaj gibi durumlar örnek gösterilmiştir. Bilinçli olmaksızın, ani bir şekilde ortaya çıkan, öngörülemez ve önlenemeyen durumlar olarak tanımlanan kasıtlı olmayan krizlere, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi durumlar örnek gösterilmiştir (Akıncı, 2010). Farklı kriz türlerinin pek çok ortak özelliği olsa da

her krizin kendine has özellikleri bulunmaktadır (Filiz, 2007). Bu nedenle her krizin ayrı ayrı incelenmesinde yarar vardır (Okumuş, 2003).

Krizler, uluslararası düzeyde ve küresel çapta meydana gelen olumsuz olarak nitelendirilebilecek olaylar, ulusal çapta yapılan düzenlemeler, ani pazar değişiklikleri, organizasyonun bilgi kaynaklarının yetersiz olması gibi pek çok farklı faktörlerden meydana gelebilmektedir (Asunakutlu, vd., 2003). Genel anlamda organizasyonlarda krize neden olan faktörler, örgütsel ve çevresel faktörler olmak üzere ikiye ayrılır. Çevresel faktörler organizasyonun dışından kaynaklanan dışsal faktörler olup, örgütsel faktörler ise organizasyonun kendi iç dinamiklerinden kaynaklı içsel faktörler olarak gruplandırılmaktadır (Tutar, 2016: 15; Dinçer, 1992: 322):

1- Dışsal (Çevresel) Faktörler: Bu faktörler organizasyonun dışında gelişen ve örgüt tarafından kontrol edilemeyen faktörlerdir. Bu faktörlere doğal felaketler, salgın hastalıklar, genel siyasi ve ekonomik belirsizlikler, örgüt dışında sürekli gelişen ve değişen teknolojik gelişmeler örnek gösterilebilir.

2- İçsel (Örgütsel) Faktörler: Organizasyonun kendi iç yapısından ve kendi yönetiminden kaynaklanan faktörlerdir. Bu faktörlere örgütün yapısı, örgüt yönetiminin doğru karar alma konusundaki yetersizliği, sürekli değişen şartlara örgütsel anlamda entegre olamamak, ayak uyduramamak bu faktörlere örnek teşkil eder.

Kriz döneminin süreçleri çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Baltaş'a (2002: 10) göre kriz dönemini üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar;

1- Şok Dönemi: Bu dönemde var olan düzen bozulmuştur. İnsanlar neye uğradıklarını şaşırılmış durumdadır. Belirsizlik had safhadadır. Ne yapılacağı konusunda herhangi bir bilgi söz konusu değildir.

2- Sükûnet Dönemi: Şok dönemini izleyen evredir. Krize uyum sürecini içerir. Ortaya çıkan şok atlatılarak krizi aşmanın yolları aranır. Bu aşamada alınacak kararlar organizasyonun geleceğini etkileyeceği için önemli ve zorlayıcı bir olarak nitelendirilir.

3- Fırsat Dönemi: Uyum sürecinde alınan kararların ve yapılan hamlelerin sonucunun ortaya çıktığı dönemdir. Kriz sürecinin ne kadar iyi yönetildiği bu dönemde kendini gösterir. Organizasyonlar için krizin bir felaket mi yoksa yeni fırsatlar doğuran bir olay mı olduğu bu dönemde ortaya çıkar.

Bir başka görüşe göre ise krizlerin sırasıyla aşağıda belirtilen aşamalardan geçerek ortaya çıktığı belirtilmektedir (Tutar, 2016:44; Kadıbeşegil, 2002: 95):

- Potansiyel kriz aşaması,
- Krizin meydana gelmesi,
- Krizin yarattığı şok dönemi,
- Krize uyum aşaması,
- Krizin yarattığı çöküş veya fırsatlardır.

Bunun yanı sıra, Tekin ve Öztürk (2010) ise krizlerin birbirlerini izleyen süreçlerden meydana geldiğini, bu süreçlerin krize tedbir alma aşaması, etkinliğin artırılması aşaması, reaksiyon gösterme aşaması, toparlanma ve krizden çıkış aşaması olduğunu belirtir (Tekin ve Öztürk, 2010). Tedbir alma aşaması, potansiyel kriz aşaması ve kriz öncesi dönemi ifade eder. Bu dönemde krizin ortadan kaldırılması ya da olabildiğince krizin etkilerinin hafifletilmesi amaçlanır. Etkinliğin artırılması aşamasında alınacak kararlar ve uygulanacak yöntemlerle krizden minimum zararla çıkmak hedeflenir. Krize reaksiyon gösterme aşamasında, krize neden olan faktörlerle mücadele edilerek kriz aşılmaya çalışılır. Bu dönem aynı zamanda kriz dönemini ifade eder. Son aşama olan kriz sonrası dönemde ise, krizin yarattığı olumsuz etkiler ortadan kaldırılmaya çalışılarak tüm zararlar telafi edilme yoluna gidilir.

Şekil 1. Krizin Aşamaları

Kaynak: Tüz, Haşit, İpçioğlu ve Suher, 2013:7'den uyarlanmıştır.

Tüz, Haşit, İpçioğlu ve Suher (2013: 7) krizin dört aşamadan meydana geldiğini belirtmektedir. Bu aşamalar Şekil 1'de görüldüğü gibi:

- 1- Krizin oluşum aşaması; bu aşamada potansiyel kriz oluşumuna dair ipuçlarının ortaya çıktığı dönemdir.
- 2- Akut kriz aşaması; krizin ortaya çıktığı ikinci aşamadır.
- 3- Kronik kriz aşaması; krizin süregelen bir hal aldığı üçüncü aşamadır.
- 4- Krizin çözülme aşaması; krizin çözüldüğü son aşamadır.

2.2. Turizm Endüstrisinde Kriz Olgusu

Turizm endüstrisinde kriz, turizm alanında faaliyet gösteren işletmeleri olumsuz yönde etkileyen, bölgede güvenlik sorununun olduğu izlenimini veren, turistik bölgenin çekiciliklerine olan talebi azaltan, bu yönüyle turizm işletmelerinin faaliyetlerini sekteye uğratan ya da faaliyetlerini sürdürmesine engel olan olaylar olarak tanımlanabilir (Sönmez, 1998; Hacıoğlu vd., 2004). Bir diğer ifadeyle, turizmde kriz kavramı turizm sektörünün terör olayları, doğal afetler, ekonomik krizler gibi kontrol edilemeyen ve yanlış kararlar ya da politikalar ile kontrol edilebilir yönetim hataları neticesinde sektörün zarar görmesi, hatta faaliyetlerini sürdürememe ve buna bağlı olarak yeni çözüm arayışlarına girilmesi durumu olarak da tanımlanabilir (Aymanı, 2001). En geniş haliyle turizm endüstrisinde kriz kavramı bir organizasyon veya bir kuruluşa olan güveni uzun vadede negatif yönde etkileyecek ya da olağan bir şekilde faaliyetini sürdürmesine engel olacak herhangi bir durum olarak ifade edilebilir (PATA, 2006).

Turizm endüstrisinde yaşanan krizlerin özellikleri aşağıda ifade edildiği şekilde açıklanmaktadır (Özkul, 2001: 47):

- Doğrudan veya dolaylı nedenlere sahip oldukları,
- Belirli birikimler neticesinde ortaya çıktıkları,
- Ekonomik faktörlere bağlı olarak meydana gelmeseler de sonuçları itibariyle ekonomik değer taşıdıkları,
- Zamanla tekrarlanabiliyor olmaları,
- Organizasyonun tümü üzerinde etkili olabildikleri,
- Organizasyon içi veya dışı faktörlerden kaynaklanabildikleri,
- Kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrası aşamalarını içeren bir süreçte sahip oldukları ve
- Etkileri yönünden, kısa, orta ve uzun dönemli oldukları yönündedir.

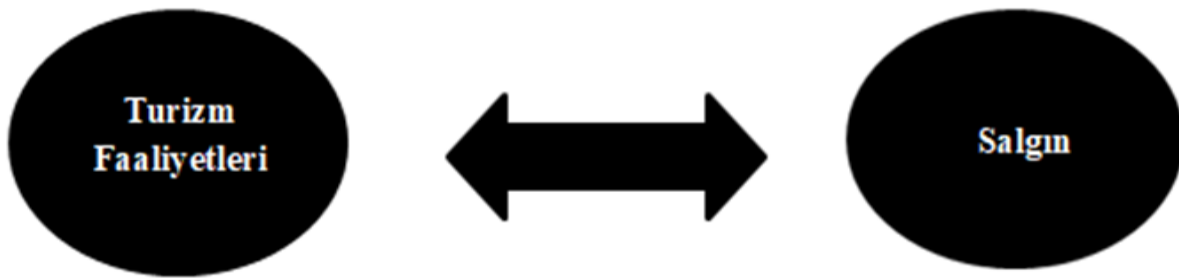
Turizm endüstrisinde meydana gelen krizler, destinasyonları ziyaret eden ve yurtdışına giden turist sayısını ve destinasyona olan talebi olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Krizin oluşturduğu sonuçlar açısından bakıldığında krizler geçici ya da kalıcı krizler olarak nitelendirilebilmektedirler. Kalıcı krizler destinasyonun çekiciliğini ve yaşam döngüsünü ifade ederken, geçici krizler doğal afetler, salgınlar ve terör olayları gibi etkenleri ifade etmektedir (Eugenio-Martin ve Campos-Soria, 2014). Çıkış noktası bakımından değerlendirildiğinde ise turizm endüstrisindeki krizlerin pek çoğu sektörde faaliyet gösteren organizasyonların kendisi veya kendileri dışında gelişen birtakım etkenlerin sonucu olarak meydana geldiği söylenebilir. Organizasyonların, krize neden olacak faktörlerin gelişmesinde etkileri olmasa da sonuçları itibarıyla büyük ölçüde etkilerine maruz kalmaktadırlar (Kalpaklıoğlu, 2010). Özellikle son yıllarda meydana gelen salgın hastalık, doğal afet ve terör olaylarının turizm endüstrisi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir.

Etki alanı açısından değerlendirildiğinde ise küreselleşmenin üst seviyede olduğu çağımızda krizin de küresel bir nitelik taşıdığı gerçeğidir. Bu haliyle Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir kriz, Dünyadaki çok farklı bir bölge veya ülkeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Syzykova vd., 2015). Talep yönüyle değerlendirildiğinde, turizm sektörünün meydana gelen olaylara olumlu ya da olumsuz bir şekilde yanıt veren, kısa süre içerisinde etkilerinin hissedildiği dinamik bir özelliğe sahip olduğudur (Acar, 2020). Turizm endüstrisi, dış etkenlerden kaynaklanan, sistematik olmayan olağanüstü durumlarda ortaya çıkan krizlere karşı savunmasızdır (Williams ve Baláz, 2015). Bu yönüyle turizm doğası oldukça hassas bir endüstridir (Bahar ve İlal, 2020). Bu nedenle krizlerden en çok etkilenen endüstrilerin başında turizm endüstrisi gelmektedir (Çıtak ve Çalış, 2020).

Turizm endüstrisini etkileyen krizlerin nedenleri arasında doğal afetler, ekonomik istikrarsızlıklar, terör saldırıları, siyasi olaylar gösterilebilir (Ünlüönen ve Çeti, 2019). Turizm endüstrisini etkileyen önemli bir diğer kriz türü ise salgın hastalıklardır. Salgın hastalıklar diğer kriz etkenlerinden farklıdır. Salgına neden olan virüsün yayılım hızı salgın hastalıkların başka insanlara bulaşmasına ve etki alanının artmasına neden olmaktadır (Kiper vd., 2020). Böyle bir durumun turizm endüstrisini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra, salgın hastalıkların insanların yaşamlarını farklı açıdan etkilediği söylenebilir. Salgın hastalıklardan korunmak adına insanlar yaşam tarzlarını ve alışkanlıklarını değiştirmekte veya yeni alışkanlıklar edinebilmektedir. Bu duruma örnek olarak bireylerin seyahat, tatil veya buna benzer bazı kararları almaktan vazgeçme eğilimi gösterdikleri veya tatillerini erteleyebildikleri gösterilebilir. Bu durumdan hareketle, salgın hastalıkların başta turizm olmak üzere birçok endüstri üzerinde etkisinin olduğu ifade edilebilir (Türker, 2020).

Diğer açıdan turizmin günümüzde bir kısım insan hareketliliğinin nedenini oluşturduğu düşünüldüğünde, turizmin salgın hastalıklara sebep olan virüslerin küresel anlamda yayılımını kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılır. Bu durumun önüne geçmek için alınacak önlemlerden birisi de seyahat sınırlamalarının getirilmesidir. Bu durumlar göz önüne alındığında turizm sektörünün, hem kriz nedenlerinden biri olan salgın hastalıklardan etkilendiği, hem de virüsün yayılımı konusunda salgın hastalıkları etkilediği anlaşılmaktadır (Kiper vd., 2020).

Şekil 2. Salgın ve Turizm Faaliyetlerinin Etkileşimi

Kaynak: Kiper vd., 2020: 529'dan uyarlanmıştır.

2.3. Yakın Tarihte Meydana Gelen Salgın Hastalıklar ve Etkileri

Tarih boyunca insanoğlu çeşitli salgınlar ve bu salgınların yarattığı etkilerle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020). Yakın tarihte, 20. Yüzyıl ve sonrasında insanoğlunun maruz kaldığı salgınlara ve salgınların meydana getirdiği krizler göz önüne alındığında ortaya çıkma nedenleri ve turizm sektörü üzerinde yaratmış oldukları etkileri bakımından farklılık göstermektedirler. Söz konusu salgın hastalıklardan biri olarak bilinen Influenza Pandemisi, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından “Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi” olarak tanımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). İspanyol Gribi olarak da adlandırılan Influenza Pandemisi, 20. Yüzyılda (1918-1919) meydana gelmiş olup, Dünya çapında en az kırk milyon insanın ölümüne neden olmuştur. Influenza Pandemisi büyük çapta kitlesel ölümlerin yanında, ekonomik ve toplumsal durgunluğa neden olmuştur (Brainerd ve Siegler, 2003).

Şiddetli Akut Solunum Yolu Enfeksiyonu (Severe Acute Respiratory Syndrome) olarak da bilinen SARS Salgını ise 2002 yılında Çin’de ortaya çıkmış ve sonrasında ise 29 ülkeye yayılmıştır. XXI. Yüzyılın hemen başında ortaya çıkan SARS Salgını, toplamda 8.096 vaka, 774 ölümlerle sonuçlanmıştır (WHO, 2003). SARS Salgını, can kayıplarının yanı sıra ülke ekonomileri üzerinde de olumsuz etki yaratmıştır. Başta Çin ekonomisi üzerinde olumsuz etki yaratan SARS Salgını en çok turizm sektörünü ciddi anlamda etkilemiştir. 2003 yılı itibarıyla Çin’in turizm endüstri gelirlerinde bir önceki yıla göre yaklaşık %50-60 oranında azalmaya neden olmuştur (Bingül vd., 2020).

H1N1 Salgını olarak da bilinen Domuz Gribi, 2009 yılının Nisan ayında ortaya çıkan ve sonrasında 74 ülkeye yayılmış ve 2009 yılı Haziran ayı itibarıyla de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir (WHO, 2010). H1N1 virüsünün domuzlardan insanlara bulaşan grip enfeksiyonu olması nedeniyle “Domuz Gribi” olarak tanımlanmış, daha sonra ise bu virüs “H1N1” olarak adlandırılmıştır (Bingül vd., 2020). H1N1 Salgını sonuçta 200 ülkeye yayılmış, yüz milyonlarca insana bulaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 2010 yılı Haziran ayı itibarıyla H1N1 kaynaklı 18.000’den fazla ölümün meydana geldiğini bildirmiştir (Verikios, vd., 2011). H1N1 Salgını da ölüm vakalarının yanında ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin yaptığı bir araştırmaya göre H1N1 virüsünün çıktığı Meksika’da turizm endüstrisi bir milyon deniz aşırı ziyaretçi kaybı yaşamış, bu durumun maliyeti ise yaklaşık 2,8 milyar Dolar olarak açıklanmıştır (EPRS, 2020).

Bir diğer salgın hastalık olarak değerlendirilen Ebola Salgını ise 2013 yılının Aralık ayında Gine’de ortaya çıkmıştır (www.cdc.gov). Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre Ebola Salgını altı ülkeye yayılmış, 13.042 vaka, 4.818 ölüme sebep olduğu bildirilmiştir (WHO, 2014). Ebola Salgını ortaya çıktığı Batı Afrika’daki ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Hatta Afrika’da Ebola Salgınının görülmediği yerlerde bile turizm endüstrisi ciddi anlamda zarar görmüştür (Mizrachi ve Fuchs, 2016). Küresel Hazırlık İzleme Kurulunun 2019 yılında yayınladığı rapora göre, 2011-2018 yılları arasında Dünya Sağlık Örgütünün 172 ülkede toplam 1483 salgın olayını izlediği belirtilmiştir (GPMB, 2019). Bu durum salgın hastalıkların son yıllarda dünya üzerinde ne kadar etkin olduğunun açık bir göstergesidir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Çin Ülke Ofisi tarafından 31 Aralık 2019’da Çin’in Hubei Eyaletinin Wuhan şehrinde zatürre vakalarının olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu vakaların, 7 Ocak 2020 tarihinde daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra bu hastalık Covid-19 olarak adlandırılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020). “Korona virüsü” adı Latince koronadan türetilmiş, Yunanca “taç” ve “çelenk” anlamına gelen “κορώνη korōnē” kelimesine dayanmaktadır (Das, 2020). Covid-19 ise salgına neden olan “Corona” virüsünün ilk iki harfi olan “Co”, “Virüs” sözcüğünün ilk hecesi olan “vi”, İngilizcede hastalık anlamına gelen “disease” sözcüğünün ilk harfi olan “d” ile, virüsün 2019 yılında ortaya çıkması nedeniyle Covid-19 adını almıştır (Lovelace, 2020). Çin’in diğer bölgelerinde de görülmeye başlanan Covid-19 salgını, vakaların görüldüğü tarihin yılbaşı tatiline gelmesi nedeniyle yayılım hızını arttırmış, ülke sınırlarını aşarak dünyanın çeşitli ülkelerinde görülmesine neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü Covid-19’u 11 Mart 2020 tarihinde ‘pandemi’ ilan etmiştir (Türker, 2020).

2.4. Covid-19 Salgınının Etkileri

Koronavirüsün yayılma hızını yavaşlatmak ve engellemek için hükümetler tarafından bir dizi önlemler alınmış, alınan önlemler insanların iş ve yaşam süreçlerinde birtakım köklü değişimlere neden olmuştur. Çalışma hayatında evden çevrimiçi çalışma kavramı yaygınlaşmış, insanların toplanmasını sağlayan, konferanslar, sergiler, fuarlar, hatta olimpiyat oyunları ve spor organizasyonları ertelenmiş ya da iptal edilmiştir. Bunun yanında hükümetlerin aldıkları tedbirlerle birçok ulaşım, imalat, konaklama, organizasyon ve hizmet sunan şirketler faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Daha sonra hükümetlerin aldıkları kararlar karantinalar uygulanmaya başlamıştır (Ivanov vd., 2020). Alınan bu önlemlerin ekonomik sonucu olarak, dünya genelinde milyonlarca çalışanın ücretli veya ücretsiz izne ayrılmaları sağlanmış, ya da çalışanlar işten çıkarılmıştır (Hanson, 2020; Pandey, 2020). Bunun yanında hükümetler alınan tedbirlerin oluşturduğu olumsuz sonuçları azaltmak için, vergi ve diğer kamu ödemelerinin ertelenmesi, düşük faizli veya faizsiz kredi desteği, çalışanlara maaş desteği ve ihtiyaç sahibi halka nakit desteği gibi destek paketleri sunmuştur (Ivanov vd., 2020).

Tablo 1. Covid-19 Pandemisinin Dünya Üzerindeki Etkisi

DSÖ Bölgeleri	Vakalar	Ölümler	Aşılama Oranı
Avrupa	116.858.452	1.712.892	56,64
Amerika	116.725.540	2.440.032	61,31
Güneydoğu Asya	46.865.269	726.014	43,20
Doğu Akdeniz	17.605.099	317.892	32,03
Batı Pasifik	12.832.042	161.531	79,14
Afrika	7.761.668	159.969	7,31
Toplam	318.648.834	5.518.343	50,03

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerinden faydalanılmıştır.
(<https://covid19.who.int/table> Erişim Tarihi: 17.01.2022)

Tabloda verilen bilgiler ışığında virüsün neden olduğu vakaların dünya genelinde en çok Avrupa ve Amerika kıtasında, en az vaka sayısının ise Afrika kıtasında görüldüğü söylenebilir. Vaka sayısının Avrupa kıtasıyla hemen hemen aynı olmasına rağmen Amerika kıtasında meydana gelen ölüm sayısı oldukça fazladır. Amerika kıtasında Covid-19 virüsünden kaynaklı meydana gelen ölüm sayısı, dünya genelinde yaşanan ölüm sayısının yaklaşık %13,15'ini oluşturmaktadır. 2022 yılı Ocak ayı itibarıyla dünya nüfusu yaklaşık 8 milyardır (worldometers, 2022). Tablo 1'deki verilere göre Covid-19 Salgınından yaklaşık 325 milyon insan etkilenmiştir. Bu da dünya nüfusunun yaklaşık %4,0625'ine tekabül etmektedir. 2020 yılının başından bugüne kadar Dünya genelinde yaklaşık 319 milyon insanın Covid-19 virüsüne yakalandığı (bildirilen vaka sayısı), kapıldığı virüs neticesinde Dünya genelinde yaklaşık 6 milyon insanın öldüğü (bildirilen ölüm sayısı) düşünüldüğünde, sonuçları itibarıyla Covid-19'un dünya üzerindeki en etkili salgın olduğu anlaşılabilir.

Covid-19 Salgını küresel anlamda birçok ülkeyi ekonomik yönden etkilemiştir. Covid-19 Salgınının çıkardığı ekonomik etkiler "Siyah Kuğu" (Black Swan) olarak adlandırılmıştır (Köse, 2020). Siyah Kuğu (Black Swan), "Yüksek Olasılıksız Olanın Etkisi" olarak nitelendirilmiştir (Taleb, 2007). Covid-19 Salgınının yayılmasıyla birlikte, 2020 yılının başlarında hisse senedi fiyatlarındaki esneklik artmış, dünya çapında üretim hacminde ciddi daralmalar yaşanmış, faiz oranları düşmüş, gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)'ya yansıyan ekonomik aktivitelerde daralmalar gibi birçok ekonomik anlamda kayda değer gelişmeler yaşanmıştır (Barro vd., 2020).

Covid-19 Salgınının birçok ülkede yayılması neticesinde küresel ekonomi de olumsuz etkilenmiştir. Covid-19 Salgınının ortaya çıktığı Çin başta olmak üzere birçok ülkenin ekonomisi ciddi yaralar almış, ekonomik durgunluklar yaşanmıştır. Bunun yanında virüsün yayılımını engellemek amacıyla alınan tedbirler de

üretim ve yatırımları durma noktasına getirmiş, bu durum da istihdamın azalmasına neden olmuştur (Çapanoğlu, 2020). Covid-19 Salgınının küresel ekonomi anlamında bu kadar çok etkili olmasının bir diğer nedeni de Covid-19 Salgınının çıkış noktası olan Çin'in dünya ekonomisinin yaklaşık %16'sını oluşturmasıdır. Dünya ekonomisinde bu kadar önemli bir yere sahip Çin'de yaşanan krizin küreselleşmenin de etkisiyle diğer ülkeleri de etkilemesi kaçınılmazdır (Köse, 2020).

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin Ekim 2021 tarihli dünyanın ekonomik görünümüne ilişkin üç aylık hareketli ortalama yöntemiyle hazırlanan satın alma yönetimi endeksiyle düzenlediği rapora bakıldığında, küresel faaliyet göstergeleri başlığı altında, endüstriyel üretim sektörü, hizmet sektörü ve dünya ticaret hacminin Covid-19 Salgınının başlangıcı olan 2019 yılı sonu ve 2020 yılı itibarıyla düştüğü ve ciddi bir daralmaya gittiği görülmektedir (IMF, 2021). Bu durum Covid-19 Salgınının dünya ekonomisini ciddi anlamda olumsuz etkilediğinin açık bir göstergesidir. Uluslararası Para Fonu IMF'nin Ekim 2021 tarihli dünyanın ekonomik görünümüne ilişkin raporundaki veriler, Covid-19 Salgınının yayılmasıyla birlikte ekonomik büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşandığını göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomileri Üzerindeki Etkisi

Yıllar	Gerçekleşen		Öngörülen	
	2019 Yılı	2020 Yılı	2021 Yılı	2022 Yılı
Gelişmekte Olan Ekonomiler	3.7	-2.1	6.4	5.1
Gelişmiş Ekonomiler	1.7	-4.5	5.2	4.5
Dünya Ekonomisi	2.8	-3.1	5.9	4.9

Kaynak: Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerinden faydalanılmıştır.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>
(Erişim Tarihi: 20.01.2022)

Yukarıdaki tabloda dünya ekonomisi, gelişmiş ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomilere ilişkin 2019 ve 2020 yıllarına ait büyüme oranları, 2021 ve 2022 yıllarına ilişkin büyüme oranları öngörütleri yer almaktadır. Bu verilere göre 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle 2020 yılında yaşanan keskin düşüşün 2021 ve 2022 yılları itibarıyla yerini toparlanmaya bırakacağı öngörülmektedir. Covid-19 Salgınından dünya genelinde sektörel bazda etkilenme dereceleri farklı olmuştur. Bazı sektörler salgından ciddi anlamda etkilenirken (ör. Turizm ve Ulaşım), bazı sektörlerin etkilenme dereceleri diğer sektörlerle göre daha düşük olmuştur (ör. Kamusal hizmetler). Covid-19 Salgınından en çok etkilenen sektörlerin başında hizmet sektörünün geldiğini ve bunu da üretim sektörünün takip ettiği ifade edilebilir (Köse, 2020; IMF, 2021).

Tablo 3. Covid-19 Salgınının Kazanan ve Kaybeden Sektörleri

Covid-19 Salgınının Kısa Vadede Ekonomik Etkileri	
Olumsuz Etkilenen Sektörler	Olumlu Etkilenen Sektörler
1-Turizm	1-Tıbbi İkmal-Servisler
2-Ulaşım	2-Gıda İşleme-Perakende
3-Otomotiv	3-Kişisel Bakım-Sağlık
4-İnşaat-Emlak	4-Bilgi İşlem Teknolojileri
5-İmalat (Hayati Olmayan)	5-e-Ticaret
6-Finansal Servisler	6-Tarım
7-Eğitim	7-Petrol-Gaz
8-Petrol-Gaz	

Kaynak: Türkiye Bilimler Akademisi verilerinden faydalanılmıştır.

<https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final%2B.pdf>
(Erişim Tarihi: 24.01.2022)

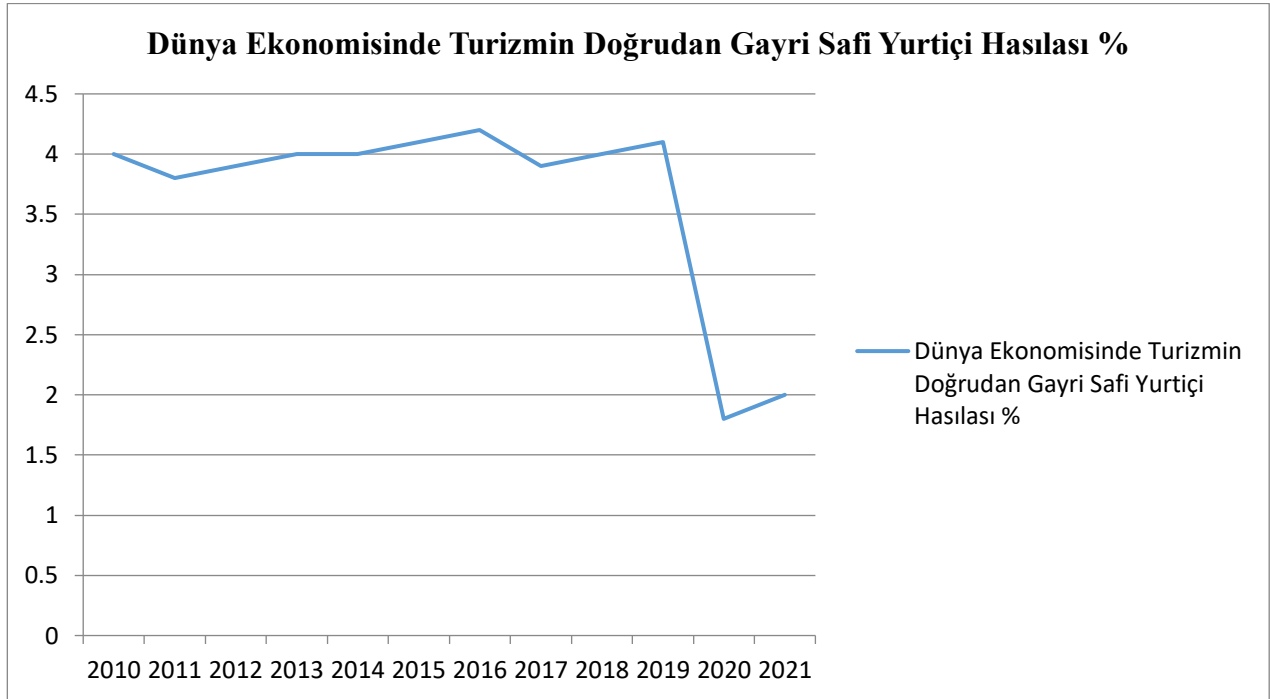
Covid-19 Salgınından olumsuz etkilenen sektörlerin yanı sıra, olumlu etkilenen sektörlerin de olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıdaki tablo incelendiğinde ekonomik anlamda olumsuz etkilenen sektörler turizm, ulaşım, otomotiv, inşaat, imalat, finans ve eğitim iken tıbbi ikmal, gıda, kişisel bakım, bilgi işlem teknolojileri, e-ticaret ve tarım sektörünün ekonomik anlamda olumlu etkilendiği görülmektedir.

2.5. Turizm Sektörü ve Covid-19 Salgını

Turizm sektörü günümüzde dünyanın en hızlı gelişen ve büyüyen ekonomik sektörlerinden biridir. Yerel ve kültürel ürünlerin geliştirilmesi, yerel ekonomilerin kalkınması açısından önemli bir yere sahiptir (Erol, 2020). Turizm sektörü diğer yönleriyle de ekonomiye döviz akışını sağlayarak sektörü destekler ve birçok iş imkânı sunar. Dünya genelinde toplam istihdamın %10'luk kısmına katkıda bulunur. Turizm sektörü bu özelliği ile dezavantajlı (göçmenler, kadınlar, öğrenciler vb.) gruplara da çeşitli istihdam fırsatları sunar (Bahar ve İlal, 2020). Turizm sektörünün bir diğer özelliği de yüksek oranda talep esnekliğine sahip olmasıdır. Bu durum krizlerin turizm sektöründe daha etkili olması ile sonuçlanmaktadır. Yerel veya küresel anlamda yaşanan herhangi bir kriz en çok turizm sektörünü etkilemektedir (Syzykova vd., 2015). Turizm, jeopolitik belirsizliklere, ekonomik istikrarsızlıklara, pandemi ve salgın hastalıklara karşı oldukça hassas bir sektördür (Bahar ve İlal, 2020).

Yakın zamanda dünya genelinde yaşanan salgın kaynaklı krizler incelendiğinde, krizlerin turizm sektörünü olumsuz etkilediğini, bunun yanında geçici bir etkiye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak Covid-19 salgınının yayılım hızı ve etki alanı açısından diğer salgınlara göre çok daha etkili olduğu görülmektedir (Kiper vd., 2020). Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını insan sağlığını tehdit etmesinin yanı sıra, alınan tedbirler ve seyahat kısıtlamalarının bir neticesi olarak dünya ekonomisini de turizm sektörü açısından derinden etkilemiştir. Bu durumun Covid-19 Salgınının gidişatının belirsizliğini korumakla birlikte bir süre daha devam edeceği tahmin edilmektedir (Kiper vd., 2020).

Tablo 4. Dünya Ekonomisinde Turizm Sektörünün Doğrudan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranı (%)

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerinden faydalanılmıştır.

The economic contribution of tourism and the impact of Covid-19, November 2021),

<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284423200>

(Erişim Tarihi: 01.02.2022)

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) açıkladığı, dünya ekonomisinde turizm sektörünün doğrudan gayri safi yurtiçi hasıla oranları incelendiğinde, 2010 ile 2019 yılları arasında söz konusu oranların ortalama %4 civarında olduğu, bu haliyle turizm sektörünün dünya ekonomisine katkısının yüksek olduğu söylenebilir. Bunun yanında Covid-19 Salgınının gerçekleştiği 2020 yılında söz konusu oranın ortalama %55 azalarak %1,8'e kadar düştüğü, bu haliyle Covid-19 Salgınının turizm endüstrisine verdiği ekonomik zararın çok yüksek oranda olduğu, 2021 yılı itibariyle de turizm endüstrisinin toparlanma sürecine girdiği söylenebilir.

Tablo 5. Uluslararası Turizmden Elde Edilen İhracat Gelirlerinin Dünya Ekonomisine Etkisi

Uluslararası Turizmden Elde Edilen İhracat Gelirleri			
	2019	2020	2021 (Öngörülen)
ABD Doları \$	1,7 trilyon \$	0,6 trilyon \$	0,7-0,8 trilyon \$
Dünya İhracatı (%)	%6,8	%2,8	%3

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerinden faydalanılmıştır.

(The economic contribution of tourism and the impact of Covid-19, November 2021),

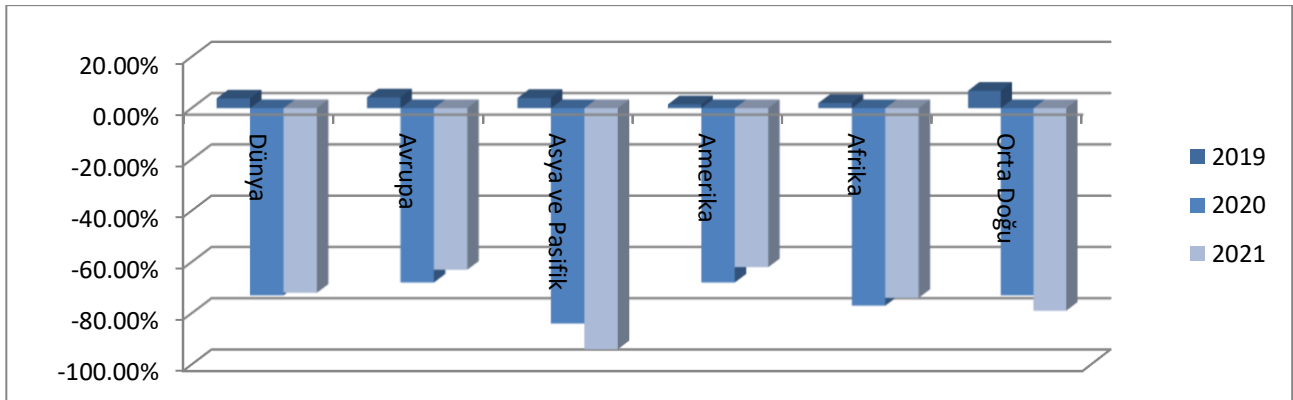
<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284423200>

(Erişim Tarihi: 01.02.2022)

Uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin dünya ekonomisine olan etkileri Covid-19 Salgını yönünden incelendiğinde, Covid-19 salgınından önce 2019 yılı itibariyle 1,7 trilyon dolar olan turizm ihracat gelirlerinin, Covid-19 salgınının başladığı yıl olan 2020 yılı itibariyle 0,6 trilyon dolara kadar düştüğü görülmektedir. Bu düşüşün uluslararası turizm endüstrisinin dünya ihracat oranlarına da yansıdığı görülmektedir. 2019 yılı itibariyle %6,8 olan turizm ihracat oranının 2020 yılında %2,8'e kadar düştüğü görülmektedir. Yukarıdaki tablonun 2021 yılı verilerine bakıldığında uluslararası turizm endüstrisinin toparlanma sürecine girdiği söylenebilir. Salgınlara psikolojik yönü de turizm sektörünü etkilemektedir. Turist davranışları hissedilen korkunun seviyesine göre değişmektedir. Salgın hastalıkların oluşturduğu “korku faktörü” diğer kriz faktörlerine göre üst seviyededir (Kabadayı ve Kardeş, 2020).

Salgınlar Covid-19 da dahil olmak üzere insanların seyahat ve tatil davranışlarını etkilemektedirler. Sonuç olarak, insanların psikolojik ve sağlık kaygıları, seyahat ve tatil planlarını ertelemelerine ya da iptal etmelerine neden olur. Bu duruma Covid-19 Salgını sürecinde meydana gelen seyahat kısıtlamaları da eklenince turizm sektörünün ciddi anlamda olumsuz etkilendiği söylenebilir. Turizm sektöründe bireylerin hizmetten faydalanmaları için hizmetin sunulduğu destinasyona yönelmeleri gerektiğinden, seyahat kısıtlamaları ve alınan diğer tedbirler salgınlardan etkilenen başlıca sektörün turizm sektörü olmasına neden olmaktadır. Bu durum da ülke ekonomilerine önemli ölçüde zarar vermektedir (Alaeddinoğlu ve Serkan, 2020).

Tablo 6. Uluslararası Turist Varışları

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü verilerinden faydalanılmıştır.

GLOBAL TOURISM SEES UPTURN IN Q3 BUT RECOVERY REMAINS FRAGILE,

<https://www.unwto.org/news/global-tourism-sees-upturn-in-q3-but-recovery-remains-fragile>

(Erişim Tarihi: 01.02.2022)

Dünya Turizm Örgütü'nün uluslararası turist varışlarına ilişkin veriler incelendiğinde; 2019 yılında pozitif anlamda ortalama %3,8 oranında meydana gelen turist varışları, Covid-19 Salgınının meydana geldiği ve halen devam ettiği 2020 yılında % -73, 2021 yılında % -72 oranında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Bu durum Covid-19 Salgınının turist davranışları üzerinde ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir (Tablo 6).

Covid-19 Salgınından önceki döneme ait Türkiye turizm endüstrisine ilişkin istatistik verileri incelendiğinde, 2019 yılında gelen turist sayısı itibarıyla 51.2 milyon kişiyle dünya sıralamasında altıncı, 2019 yılında turizm geliri itibarıyla 29.8 milyar \$ ile dünya sıralamasında 14. sırada yer almaktadır. Bu durum Avrupa ülkeleri açısından değerlendirildiğinde, 2019 yılında gelen turist sayısı itibarıyla Avrupa ülkeleri sıralamasında dördüncü, 2019 yılında turizm geliri itibarıyla Avrupa Ülkeleri sıralamasında altıncı olduğu görülmektedir. Covid-19 Salgını dönemine ait Türkiye turizm endüstrisi verileri incelendiğinde, 2020 yılında gelen turist sayısında bir önceki yıla göre %69.14 düşüş yaşanmış, 15.9 milyon turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 2020 yılı turizm geliri verilerine bakıldığında, bir önceki yıla göre %65.1 düşüş yaşanmış, 12.1 milyar \$ gelir elde edilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Turizm geliri yüksek olan ülkeler açısından salgın, ciddi anlamda negatif ekonomik ve sosyal etkilere neden olmaktadır. Turizm sektörünün etkilediği birçok sektör ve alanın olduğu düşünüldüğünde, gelirin önemli bir kısmını turizm sektöründen sağlayan ekonomilerde salgın, diğer ekonomilere oranla çok daha fazla hissedilmiştir (Atay, 2020). Turizm sektörünün revaçta olduğu, küresel seyahat ağının geniş ve erişimin kolay olduğu günümüzde, yerel anlamda ortaya çıkan bir salgının etki alanının genişlemesinde ve dünyaya yayılmasında yapılan seyahatlerin etkili olduğu söylenebilir. Covid-19 Salgınının yayılması konusu turizm sektörü ile bu şekilde ilişkilendirilebilir (Wilson ve Chen, 2020).

Tablo 7. Dünya Bankasının Bireylerin Gelir Grubuna Göre Covid-19 Durum Tablosu

	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Aşılama Oranı (%)
Yüksek Gelir Grubu	215.431.740	2.176.298	70,06
Üst Orta Gelir Grubu	116.466.148	2.571.436	69,81
Alt Orta Gelir Grubu	67.357.408	973.777	41,09
Düşük Gelir Grubu	1.823.977	41.900	6,44

Kaynak: Dünya Bankası Verilerinden Faydalanılmıştır.

<https://covid19.who.int/table>

(Erişim Tarihi: 11.02.2022)

Gelir grubuna göre Covid-19 Salgını vaka sayısı ve ölüm sayısı verileri incelendiğinde, yüksek gelir grubu ile üst orta gelir grubundakilerin vaka ve ölüm sayılarının, yüksek aşılama oranına rağmen alt orta ve düşük gelir grubundakilere göre çok daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 7). Yüksek gelir grubuna sahip insanların, düşük gelir grubuna sahip insanlara göre daha çok seyahat ettikleri düşünüldüğünde, Covid-19 salgınının etki alanının dünya üzerinde genişlemesinde ve yayılmasında yapılan seyahatlerin ve turizmin etkili olduğu söylenebilir. Covid-19 halen devam eden bir salgındır. Covid-19 salgınıyla turizm endüstrisi, küresel çapta daha önce hiç karşılaşmadığı bir krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Salgın sürecinin halen devam etmesi ve ne kadar süreceğinin bilinmemesi, bu konudaki belirsizliğin devam edeceği anlamına gelmektedir (Türker, 2020).

3. Sonuç

Bu çalışmada turizm endüstrisinde kriz olgusu ve salgından kaynaklı krizlerin turizm endüstrisi üzerindeki etkilerinin tartışılması amaçlanmıştır, yakın tarihte yaşanan salgınların turizm endüstrisi üzerindeki etkileri karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Turizm endüstrisi birbirinden farklı birçok üretim fonksiyonunun bileşiminden meydana gelmektedir. Bu yönüyle dünyadaki birçok sektörle bağlantılı bir çatı endüstri olarak nitelendirilmektedir. Böyle bir özelliğe sahip olan turizm endüstrisinin sunduğu ürün de çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin ortaya koyduğu “karma ürün” olarak tanımlanabilir (Toprak ve Abedtalas, 2017).

Turizm endüstrisinde çıktı anlamında net bir ürünün bulunmaması ve ortaya çıkan değer çeşitli üretim fonksiyonlarının bileşiminden meydana gelmesi, bununla birlikte turizm endüstrisinin dış etkenlerden kaynaklanan krizlere karşı savunmasız (Williams ve Baláz, 2015) ve çok hassas (Bahar ve İlal, 2020) olması meydana gelebilecek krizin etkileri itibarıyla turizm sektörünü olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Bu olasılığın yüksek olmasının nedenleri arasında turizm endüstrisinin birçok sektörle bağlantılı iç içe olması gösterilebilir. Bunun en önemli gerekçesi krizlerin yerel olarak ortaya çıkma özelliği olmasına rağmen etkilerinin küresel çaplı hissedilebilmesidir (Maditionos ve Vassiliadis, 2008). Tarihsel süreç içerisinde meydana gelmiş krizler göz önüne alındığında söz konusu durumun salgın kaynaklı meydana gelmiş krizlerle daha çok ilişkili bir durum olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle ortaya çıkış nedenlerine bağlı olarak meydana gelen doğal felaketler öngörülemez veya tahmin edilemez özelliğe sahip olduğundan Turizm Endüstrisi üzerinde daha derin sonuçlara yol açtığı söylenebilir (Tablo 8).

Tablo 8. Kriz ve Doğal Felaketlerin Karakteristik Özellikleri

Karakteristik Özellik	Kriz	Doğal Afet
Kaynak	İçsel	Dışsal
Yönetilebilirlik	Kontrol edilebilir	Kontrol edilemeyen
Tahmin edilebilirlik	Öngörülebilir	Öngörülemez
Risk düzeyi	Düşük/Orta	Yüksek
Belirsizlik düzeyi	Düşük/Orta	Yüksek
Yönetim yaklaşımı	Proaktif	Reaktif

Kaynak: Faulkner, 2001; Prideaux vd., 2003; Ritchie, 2008; Scott & Laws, 2006

Turizm endüstrisini etkileyen insan kaynaklı krizlerden birisi de salgın hastalıklardır (Kiper vd., 2020). Salgın hastalıkların, insanların yaşam tarzlarını etkilediği ve önceliklerini değiştirdiği söylenebilir. Salgınların psikolojik açıdan insanlar üzerinde yarattığı “koru faktörü” (Kabadayı ve Kardeş, 2020), seyahat ve tatil planlarını insanların kendilerini güvende hissedebilecekleri başka bir zamana ertelemelerine veya iptal etmelerine (Alaeddinoğlu ve Serkan, 2020) neden olmaktadır. Bu olgudan hareketle meydana gelen krizin büyüklüğü ile ortaya çıkarmış olduğu olumsuz sonuçlar arasında doğru orantının olduğu söylenebilir.

Yakın tarihte meydana gelen salgınlar incelendiğinde turizm sektörü dışında meydana gelen bir olayın sektörde meydana getirdiği etkilerin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bunun yanında, küreselleşmenin de etkisiyle seyahat ağının geniş, erişimin kolay ve turizmin revaçta olduğu günümüzde (Wilson ve Chen, 2020), yaşamakta olduğumuz Covid-19 Salgınının etki alanının genişlemesi ve virüsün yayılmasında turizmin etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında turizm sektörünün de salgınları beslediği iddia edilebilir. Bu durum Dünya Bankasının Covid-19 Salgınından etkilenen bireylerin gelir grubuna göre dağılımına ilişkin sunduğu rapordan da anlaşılmaktadır (<https://covid19.who.int/table>). Bu yönüyle salgın hastalıklardan kaynaklı krizlerin turizm sektöründe yaşanan diğer krizlerden farklı olarak, seyahat ve turizm faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkilerini kısa sürede geniş çapta etkiledikleri söylenebilir. Bir diğer ifadeyle turizm endüstrisinin krizden olumsuz yönde etkilenme derecesini arttırdığı ve turizm endüstrisini geniş ölçüde etkileyen bir kriz türü olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2020). Yeni koronavirüs (Covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- AlBattat, A. R., & Mat Som, A. P. (2013). Emergency preparedness for disasters and crises in the hotel industry. *Sage Open*, 3(3), 2158244013505604.
- Aliperti, G., Sandholz, S., Hagenlocher, M., Rizzi, F., Frey, M., & Garschagen, M. (2019). Tourism, crisis, disaster: An interdisciplinary approach. *Annals of Tourism Research*, 79, 102808.
- Akıncı, Z. (2010). Konaklama işletmelerinde kriz yönetimi: Alanya bölgesindeki konaklama işletmelerinde kriz sürecinde karşılaşılan sorunların tespit ve çözümüne yönelik bir araştırma.
- Aktan, C. C., & Şen, H. (2001). Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(42), 1.
- Alaeddinoğlu, F., & Serkan, R. O. L. (2020). Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 233-258.
- Asunakutlu, T., Safran B., Tosun, E., & Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma, D. (2003). Eylül Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1).
- Atay, L. (2020). KOVID-19 salgını ve turizme etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 168-172.
- Aymankuy, Ş. Y. (2001). Turizm sektöründe kriz yönetimi. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 105-118.
- Bahar, O., ve İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizminden ekonomik yatırım. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 125-139.
- Baltaş, Z., & Görmek, K. F. (2002). Yöneticiler için Kriz Yönetim El Kitabı. *Remzi Kitapevi İstanbul*.
- Barro, R. J., Ursúa, J. F., & Weng, J. (2020). *The coronavirus and the great influenza pandemic: Lessons from the "spanish flu" for the coronavirus's potential effects on mortality and economic activity* (No. w26866). National Bureau of Economic Research.
- Bingül, B. A., Türk, A., & Ak, R. (2020). Covid-19 bağlamında tarihteki büyük salgınlar ve ekonomik sonuçları. *Turkish Studies (Elektronik)*.
- Brainerd, E., & Siegler, M. V. (2003). The economic effects of the 1918 influenza epidemic. *Available at SSRN 394606*.
- Bozgeyik, A. (2008). *Krizlerden Yükselerek Çıkmak*. İstanbul: Beta yayıncılık.
- Cró, S., & Martins, A. M. (2017). Structural breaks in international tourism demand: Are they caused by crises or disasters? *Tourism management*, 63, 3-9.
- Çapanoğlu, S. (2020). COVID-19'un küresel ekonomiye etkileri. covid-19 salgınının ekonomi, güvenlik, demokrasi ve temel haklar, brexit, tarım, ticaret, çevre ve iklim, sosyal politikalar üzerindeki etkileri. *İktisadi Kalkınma Vakfı*
- Çıtak, N., ve Çalış, Y.E. (2020). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörü Üzerin Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 3(2), 110-132.
- Dinçer, Ö. (1992). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- EPRS, (2020). Economic Impact of Epidemics and Pandemics
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646195/EPRS_BRI\(2020\)646195_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646195/EPRS_BRI(2020)646195_EN.pdf)
- Erol, S. I. (2020). Covid-19'un Turizm Sektöründe İstihdama Etkisi: İtalya, İspanya ve Türkiye Örnekleri, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 38-49.
- Eugenio-Martin, J. L., & Campos-Soria, J. A. (2014). Economic crisis and tourism expenditure cutback decision. *Annals of tourism Research*, 44, 53-73.
- Filiz, E. (2007). *Kamu yönetiminde kriz yönetimi*. Alfa Aktüel.
- Glaesser, D. (2004). *Crisis management in the tourism industry*. Routledge.
- GPMB, (2019). https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/GPMB_annualreport_2019.pdf (erişim 12.01.2022)
- Güneş, M., ve Beyazıt, E. (2010). Özel işletmelerde kriz yönetimi üzerine genel bir değerlendirme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 15-33.
- Hacıoğlu, N., Avcıkurt, C., & Köroğlu, A. (2004). Turizmde kriz yönetimi ve otel işletmelerine yönelik bir uygulama. *Amforth Dünya Turizm Forumu*, 42-50.
- Hanson, J. (2020). Huge hotel job losses reported due to COVID-19. *Retrieved 26th March 2020*

- IMF, (2021). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021> (Erişim Tarihi 20.01.2022)
- Ivanov, S., Webster, C., Stoilova, E., & Slobodskoy, D. (2020). Biosecurity, automation technologies and economic resilience of travel, tourism and hospitality companies. *Soraxiv Pap*, 1-34.
- Kabadayı, M., & Kardeş, N. (2020). Kovid-19'un (Koronavirüsün) yerli turist davranışı ve seyahat eğilimlerine etkileri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3703-3719.
- Kadıbeşegil, S. (2002). *Kriz "geliyorum" der*. MediaCat Kitapları.
- Kalpaklıoğlu, N. Ü. (2010). Krizlere en hassas sektör turizmde etkin kriz yönetimi. *Journal of Academic Studies*, 12(44).
- Kiper, V. O., Saraç, Ö., Çolak, O., ve Batman, O. (2020). Covid-19 Salgınıyla oluşan krizlerin turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerinin turizm akademisyenleri tarafından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 527-551
- Köse, Z. (2020). Covid 19'un küresel ekonomiye etkileri. *Editörler: Şen, E., Hıdıroğlu, D., Yılmaz, O, Covid, 19*, 43-63.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2020). Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2020, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/81939,3103turizmistatistikleri2020-4pdf.pdf?0>
- Lovelace B. (2020). World Health Organization names the new coronavirus: COVID-19. <https://www.cnbc.com/2020/02/11/world-health-organization-names-the-new-coronavirus-covid-19.html> (Erişim 13.01.2022).
- Maditinos, Z., & Vassiliadis, C. (2008). Crisis and disasters in tourism industry: Happen locally-affect globally. In *Management of International Business and Economics Systems, MIBES Conference E-Book*, (pp. 67–76).
- Mair, J., Ritchie, B. W., & Walters, G. (2016). Towards a research agenda for post-disaster and post-crisis recovery strategies for tourist destinations: A narrative review. *Current issues in tourism*, 19(1), 1-26.
- Mizrachi, I., & Fuchs, G. (2016). Should we cancel? An examination of risk handling in travel social media before visiting ebola-free destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28, 59-65.
- Okumuş, F. (2003). İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Krizlerin İşletmeler Üzerine Olası Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2).
- Özkul, H. (2001). Krizlerin Turizm Üzerindeki Etkileri/Turizm Kriz İlişkisi. 2. *Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*.
- Pandey, (2020). Coronavirus sledgehammers global job markets. Deutsche Welle. Retrieved 25th March 2020 from <https://www.dw.com/en/coronavirus-sledgehammers-global-job-markets/a-52905245> (Erişim 13.01.2022)
- PATA, (2006). https://www.apec.org/docs/default-source/publications/2007/4/tourism-risk-management-an-authoritative-guide-to-managing-crisis-in-tourism-december-2006/guide-english.pdf?sfvrsn=ae434e30_1 (Erişim: 29/12/2021).
- Prideaux, B., Laws, E., & Faulkner, B. (2007). Events in Indonesia: Exploring the limits to formal tourism trends forecasting methods in complex crisis situations. In *Crisis management in tourism* (pp. 353-374). Wallingford UK: CABI.
- Racherla, P., & Hu, C. (2009). A framework for knowledge-based crisis management in the hospitality and tourism industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 50(4), 561-577.
- Ritchie, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism management*, 25(6), 669-683.
- Ritchie, B. (2008). Tourism disaster planning and management: From response and recovery to reduction and readiness. *Current issues in Tourism*, 11(4), 315-348.
- Ritchie, B. W., Crotts, J. C., Zehrer, A., & Volsky, G. T. (2014). Understanding the effects of a tourism crisis: The impact of the BP oil spill on regional lodging demand. *Journal of Travel Research*, 53(1), 12-25.
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of Tourism Research*, 79, 102812.
- Santana, G. (2004). Crisis management and tourism: Beyond the rhetoric. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(4), 299-321.
- Scott, N., & Laws, E. (2006). Tourism crises and disasters: Enhancing understanding of system effects. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 19(2-3), 149-158.
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of tourism research*, 25(2), 416-456.

- Syzdykova, A., Abubakirova, A., Asan, D., & Kelesbayev, D. (2015). Turizm sektöründe kriz yönetimi. *ХАБАРШЫБЫ ВЕСТНИК*, 23.
- Tagraf, H., & Arslan, N. T. (2003). Kriz oluşum süreci ve kriz yönetiminde proaktif yaklaşım. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 149-160.
- Taleb, N. N. (2007). Black swans and the domains of statistics. *The American Statistician*, 61(3), 198-200.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> (Erişim 12.01.2022)
- T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid-19rehberigenelbilgilerpidemiyolojivetanipdf.pdf> (Erişim 12.01.2022)
- TDK, (2021) <https://sozluk.gov.tr/> (erişim:14.12.2021)
- Tekin, M., ve Öztürk, A. (2010). Kriz ve marka iletişimi. Konya: *Eğitim Akademi Yayınları*.
- Toprak, L., & Abedtalas, M. (2017). *Turizm ekonomisi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tunç, A. & Atıcı, F. Z. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 329-362.
- Tutar, H. (2016). Kriz ve stres yönetimi (4. Baskı). *Seçkin Yayınları, İstanbul*.
- Türker, G. Ö. (2020). Covid-19 salgını turizm sektörünü nasıl etkiler? Turizm akademisyenleri perspektifinden bir değerlendirme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 207-224.
- Tüz, M. V. (2014). *Kriz yönetimi: uygulama için temel adımlar*. Nobel Yayın.
- Tüz, M., Haşit, G., İpçioğlu, İ., Suher, İ. K., & Haşit, G. (2013). Kriz iletişimi ve yönetimi. *Editör: Gürkan Haşit, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi*.
- Ulutaş, S. (2010). *Kriz yönetimi ve dönüşümcü liderlik* (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Ünlönen, K., ve Çeti, B., (2019). Salgın hastalıklar sebebiyle oluşan krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- Verikios, G., Sullivan, M., Stojanovski, P., Giesecke, J. A., & Woo, G. (2011). *The global economic effects of pandemic influenza*. Centre of Policy Studies (CoPS).
- WHO, (2003). <https://www.who.int/publications/m/item/summary-of-probable-sars-cases-with-onset-of-illness-from-1-november-2002-to-31-july-2003> (Erişim 11.01.2022)
- WHO,(2014).https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/137510/roadmapsitrepre_5Nov14_eng.pdf;jsessionid=934BE51764F14E6F65FF624CDACE3E94?sequence=
- Wilson, M. E., & Chen, L. H. (2020). Travellers give wings to novel coronavirus (2019-nCoV). *Journal of travel medicine*, 27(2), taaa015.
- Williams, A. M., & Baláž, V. (2015). Tourism risk and uncertainty: Theoretical reflections. *Journal of Travel Research*, 54(3), 271-287.
- Wut, T. M., Xu, J. B., & Wong, S. M. (2021). Crisis management research (1985–2020) in the hospitality and tourism industry: A review and research agenda. *Tourism Management*, 85, 104307.